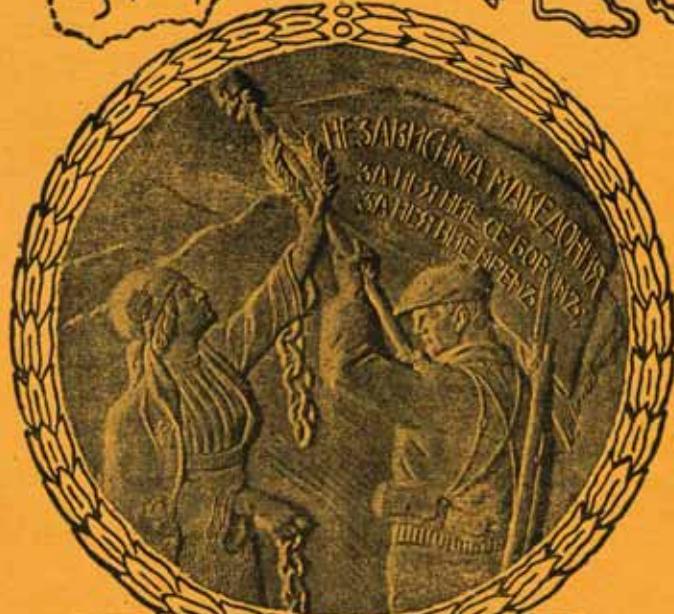

Година 2.

София, Октомврий 1929 г.

Книга 9 (19).

ИЛЮСТРАЦИЯ ИРИНДСКЪ

ИЗДАНИЕ НА ИЛИНДЕНСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ

Съдържание:

1. Тодоръ Александровъ. (По случай петгодишнината от смъртта му).
2. Македоно-одринската емиграция въ Илинденското въстание.
3. Секула Христовъ-Ораовдолски.
4. Какъ, къде и кога умре войводата мичманъ Тодоръ Саевъ.
5. Чаво.
6. Спиро Джеровъ-Македонски (1830—1868 год.).

ИЗЛЪЗЕ ОТЪ ПЕЧАТЬ И СЕ ПУСНА ВЪ ПРОДАЖБА **ИЛИНДЕНСКИЯТЪ КАЛЕНДАРЪ** ЗА ИДНАТА 1930 ГОДИНА.

Той е изработенъ отъ професора при Софийската художествена академия, г-нь Александъръ Мутафовъ, и представлява едно истинско художествено творение.

Въ неговия видъ и съдържание всички илинденци и неилинденци ще видятъ олицетворена илинденската мисъль, която, значата преди 1903 година, конкретизирана през тая година, спъвана следъ тая година, продължава неотстъпно своето шествие до крайното догонване на илинденския идеалъ.

Като така, календарьтъ става насяща необходимост не само за домоветъ на всички илинденци и неилинденци, но и за всички учреждения и заведения.

Ръководното тѣло на Илинденската организация, въ желанието си да направи календара достъпенъ за всички, а предимно за бедните, опредѣли цената му само на

ДЕСЕТЬ (10) ЛЕВА,

макаръ размѣрътъ му, тоя пакъ, да е 50×70 , вместо 47.5×63 , какъвто бъше размѣрътъ на всички досегашни илинденски каландари.

Доставката на календара, било на едро, било на дребно, може да става, или чрезъ настоятелствата на илинденските дружества въ Царството, или направо отъ **Канцеларията на Ръководното тѣло на Илинденската организация**, която се намира

въ София, улица Алабинъ, 30. — Телефонъ 19-32.

На желающитъ да се заематъ съ продажбата на календара ще се отстъпва по два (2) лева за всѣки продаденъ отъ тѣхъ календарь.

Година 2.

София, Октомврий 1929 г.

Книга 9 (19)

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция и Администрация: София, улица Алабинъ, 30. — Телефонъ 19-32.

РУСЕНСКА
ГРАДСКА ОБЩИНА
БИБЛИОТЕКА

Тодоръ Александровъ

(По случай петгодишнината от смъртта му)

Когато последните топовни изстрели на Добро-
поле загълхнаха и пораженството разкри фронто-
ветъ за неприятеля, македонската земя се обри-
чаше на ново по-страшно робство. Отчаянието
бѣше сломило и най-борческиятъ натури. Прими-
рението съ създаденото положение се налагаше
фатално и неизбѣжно. Въ такива тежки времена
само предопределитъ от Сѫдбата добиватъ
вдѣхновението и волята да се измѣкватъ отъ раз-

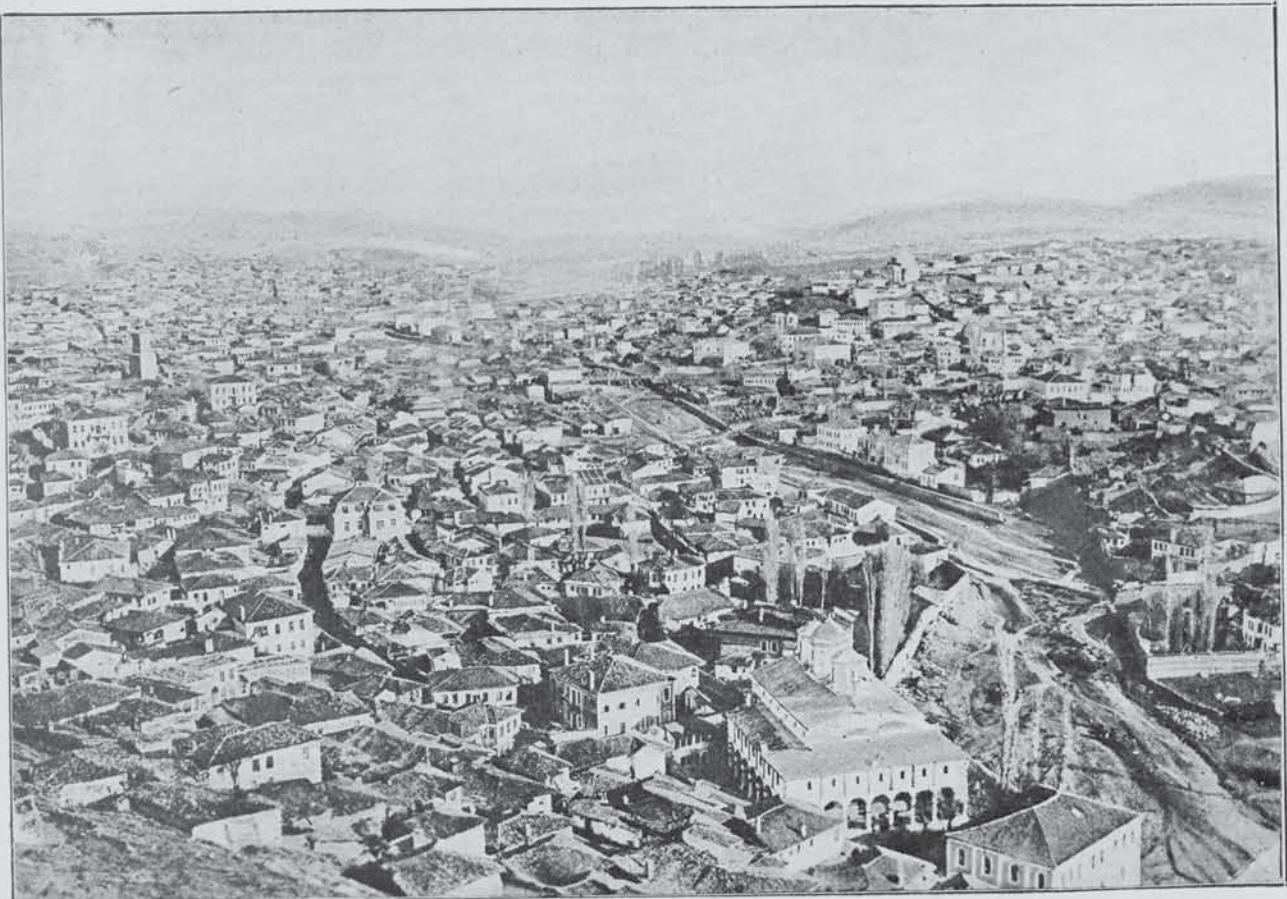
валинитъ на поражението и съ нова сила да зара-
ботятъ за свещената кауза, въ името на която
се е водила борбата. Така постъпили и Тодоръ.
И тукъ е великата му заслуга къмъ Македония и
македонското освободително движение.

Тодоръ бѣзо възстанови срутения храмъ на
революцията. Той застана пръвъ въ него и въз-
вести на поробенитъ свои братя за живия маке-
донски Богъ. Върата за борба постепенно се въз-

върна и движението отново се поде съ фанатизма на ония, които имаха едно решение: да мратъ, но да победятъ!

Тазгодишният паметенъ ден на Тодора ще призове много богомолци въ новия храмъ. Тукъ ще се събератъ и митари и фарисеи. Въ името на Тодора ще се прикриятъ много волни и неволни прегръщания. Ще се пролънятъ много сълзи, ще се издекламиратъ много тиради, човѣшкото лицемѣрие ще се манифестира съ една помпозност, присъща на

Тодоръ Александровъ бѣше родения и вдъхновения революционеръ и апостолъ на движението следъ голѣмата война. Апостолското прозрение въ него се засилваше отъ вѫтрешната сила на пламенния революционеръ. Това рѣдко идеално съчетание на апостолъ и революционеръ даде на Тодора обаянието на величъ човѣкъ и на истински вождъ. Когато единъ денъ изгрѣе зората на свободата и благодарнитѣ поколѣния проследятъ кръвавия пътъ на освободителното движение, името

Градъ Щипъ — родното място на Тодора.

всички ония, които презъ всички времена сѫ имали кураж и дѣрзостта да надминатъ своя богъ. Какво отъ това? Духовнитѣ дръпи на тия малки хора винаги сѫ се прикривали задъ блѣсъка или величието на нѣкой кумиръ. Важното е, че Тодоръ се наложи като голѣма историческа фигура, той завеща цѣла идеология на своите истински последователи и съ течение на времето предъ олтаря на революцията ще останатъ да свещенодействуватъ само ония, които сѫ закърмени отъ кръвта на идеализма и борческия духъ на Тодора.

на Тодора ще бѫде възведено до култъ. Съ своя исторически подвигъ — да подеме движението и да го предаде исторически на бѫдещитѣ освободителни борби, Тодоръ си издигна паметникъ въ сърдцата и душитѣ на всички съзнателни синове на българското племе. Единъ денъ тоя паметникъ ще бѫде и материално съзиданъ на Пирина, за да отразява на вѣчни времена възкръсналата надежда въ едни тежки и отчайващи за българското племе времена.

Слава на вожда — мѫченникъ!

Македоно-одринската емиграция въ Илинденското въстание

На 4. януари 1903 год., въ Солунъ завѣрши заседанията си тайниятъ революционенъ конгресъ, свиканъ отъ ЦК на ВМОРО. Тоя исторически конгресъ реши: презъ сѫщата 1903 година, въ Македония да има въстание и то да бѫде повсемѣстно-стратегично.

За това важно и сѫдбоносно за Македония решение, своевременно бѣ осведоменъ Върховниятъ Македоно-Одрински Комитетъ въ София и бѣ поканенъ да вземе и той участие въ въстанието.

ВМОК., който съ трепетъ очакваше това решение, прие съ радостъ поканата. Съзнаващъ важ-

ностъта на въстанието и дълга — да бъде по-възможност по-добре подготвенъ за великото дълго, той реши да употреби всичко зависяще от него за всестранното развитие и организиране на всички сили във България, необходими за въстанието.

На първо време, Комитетът тръбаше да се сдобие съ повече парични сръдства. Затова през м. януари с. г. той издаде македонски бонове отъ по 10 лева единия на обща сума 200,000 лева и македонски марки на сума 50.000 лева. Съ пласирането на боновете и на марките бъха задължени македоно-одринските дружества и комитетските делегати във България. лично подпредседателъ на Комитета, запасният генерал Иванъ Цончевъ, и азъ — членъ-касиеръ на Комитета посетихме единъ день Иванъ хаджи Еновъ въ неговата кантора на улица Аксаковъ и му поискахме 20.000 лева за Македонското освободително дълло. Хаджи Еновъ ни предложи 10.000 лева, които ние не приемахме и напуснахме кантората съ предупреждение, че повторно ще го посетимъ на другия денъ. Когато на другия денъ отдохнемъ въ кантората му, съобщиха ни, че Хаджи Еновъ отпътувалъ за Букурещъ.

Другъ единъ денъ, генералъ Цончевъ ми съобщи, какво Иванъ Евстатиевъ Гешовъ обеща ми да даде за дългото 40,000 лева, но, при условие, никой другъ да не знае за това. Поръчах ми да пригответя за целта единъ пакетъ съ комитетски облигации отъ по 50 лева златни едната на общ стойност 40,000 лева, но да не съобщавамъ за това никому, дори и на останалите членове отъ Комитета. Пакета пригответихъ веднага и го предадохъ на генерала. Следъ два дена, обаче, същиятъ пакетъ, неразтворенъ, бъде върнатъ въ Комитета чрезъ пощата, безъ да бъде внесена нито стотинка.

Освенъ това, съ официално окръжно, изтъквайки неудържимото положение във Македония следъ Джумайското въстание и важността на наблизаващите събития отътъкъ Рила и Родопите, Комитетът задължи всички македоно-одрински дружесва във България да усилиятъ до максимумъ своята родолюбива дейност, да събиратъ материали, пари, както и да склучатъ отъ Българската Народна Банка, или други кредитни учреждения заеми подъ поръчителството на видни граждани и парите отъ заемите и други източници да внесатъ въ касата на Комитета най-късно до 15. февруари с. г.

Както презъ Джумайското въстание, така и

сега на тая покана се озоваха всички македоно-одрински дружества. Вредъ във България се събраха помощи, даваха се вечеринки, лотарии, концерти, разни забави и все въ полза на Македонското освободително дълло. Никой македонецъ и одринчанинъ, никой българинъ не отказваше своята лепта, всички помагаше съ каквото можеше. Във България отново закипѣ тръскава работа, насос-

Лобното място на Тодора
(На това място Тодоръ биле убитъ)

чена да се помогне на Македонското освободително дълло; цѣла България отново бѣ обзета отъ единъ тръскъвъ духъ, отъ една сила вѣра, какво днитѣ на македоно-одринското робство сѫ вече преbroени.

Ентузиазмътъ въ България бѣ такъвъ, че въ много градове дамски комитети събраха сръдства и материали за Комитета. Габровските граждани и граждани изпратиха въ Комитета всичко необходимо за стъкмяването на единъ отрядъ отъ 80 души.

Знамето на тоя отрядъ, въ който участвувахъ

и азъ, копринено и разкошно, съ златенъ лъвъ въ срѣдата, стжпиль на полумесецъ, бѣ изработено и подарено отъ г-жа Вела Демикадонова отъ гр. Панагюрище. Ценни подаръци бѣха изпратени въ Комитета и отъ Видинъ, Ломъ, Русе, Варна, Шуменъ, Плѣвенъ и други градове и села.

Софийското македоно-одринско дружество, въ редъ събрания въ помещението на Комитета, взе решение да направи заемъ отъ Българската Народна Банка на сума 400.000 (четиристотинъ хиляди) лева, сиречь, повече отъ 10 miliona лева сегашна валута,

ли доброволно да напусне българската армия и тайно, по каналъ, да бѫде изпратенъ въ Македония или Одринско, като организаторъ на въстанието и инструкторъ на въстанически отряди.

Много отъ тия офицери, предимно млади, до капитанъ включително, се обадиха на Комуитета. Отъ висшите офицери се обади отъ Варна само единъ: Климентъ Бояджиевъ, отъ Охридъ, тогава майоръ, съ желание да бѫде изпратенъ въ Битолския революционенъ окръгъ. Цѣлата тая дейност на ВМОК не можеше да бѫде укрита отъ

Гробът на Тодора въ недрата на Пиринъ планина.

срещу полицитѣ и порожителството на видни македонци въ столицата. Македоно-одринските дружества въ провинцията, и тѣ не искаха да останатъ надире отъ Софийското; и тѣ тъкмѣха да реализиратъ заеми за освободителното дѣло по 100, 200 и повече хиляди лева.

Едновременно съ това, ВМОК взимаше мѣрки да се сдобне съ повече и по-добро оръжие и бойни материали. За тая цѣль той бѣ въ тайни преговори съ нѣколко български и чуждестранни фирми.

За да се подготви пѣкъ населението въ Македония и Одринско по-добре за великата и решителна борба, решихме: съ съгласието на ЦК на ВМОРО да изпратимъ въ всѣки революционенъ районъ въ Македония най-малко по единъ запасенъ офицеръ, предимно родомъ отъ Македония и Одринско. За тая цѣль Комитетътъ изпрати секретни лични покани до всѣки офицеръ, родомъ отъ Македония и Одринско, съ молба — до 15. февруари 1903 год. всѣки да съобщи въ Комитета: желае

погледа и знанието на българското правителство. Нѣщо повече, при срещи съ негови членове и при нашия решителенъ отказъ да имъ даваме смѣтка за вършената отъ насъ революционна дейност — то ни посочи, като фактъ, какво една отъ секретните наши покани до офицеритѣ е била вече въ ръцетѣ на Мелхамето, тогава султански представител въ София, който поискашъ обяснение за това отъ българското правителство.

Стреснато, уплашено отъ това, що ставаше въ България и отъ онова, което щѣше да стане въ Македония и Одринско, неподготвено да посрещне великиятѣ събития и, главно, поради това, че тогавашните управници-русофили бѣха всецѣло подъ влиянието на руската дипломация и руските интереси на Балканитѣ, а руската дипломация и руските интереси изискваха да не се слага на разглеждане и разрешение македонския въпросъ въ едно време много неблагоприятно за Русия, каквото бѣ тогава; поради това и по искането на

руския представител въ София, Бахметьевъ, който, на връщането си отъ отпускъ, бѣ се спрѣль въ Виена, отдохъ бѣ телеграфиралъ (така се мѣлъше тогава) на българското правителство, че нѣма да се върне въ София, додето не бѫде разтурена македоно-одринската организация въ България – българското правителство, начело въ Д-ръ Стоянъ Даневъ, за да удовлетвори главно Русия и за да осути въстанието, реши: да разтури македоно-одринската организация въ България и да арестува и даде подъ сѫдъ по закона за разбойниците настъ — членовете на Върховния Македоно-Одрински Комитетъ.

за лишенъ путь дойде да подчертаете, какво революционното движение въ Македония бѣ дѣло самородно, бѣ дѣло изключително на самитъ македонци вътре въ Македония и че то ни най-малко не зависи отънъ, отъ волята и прищѣвките на българските правителства, българските управници и политически срѣди, нито пъкъ зависи отъ какви да сѫ външни лични и други фактори, паки тѣ царе и князе, дори и македоно-одрински комитети и организации.

Отрицателното дѣржане на българските управници спрѣмо македоно-одринското освободително

Четата на Атанасъ Бабата.

На 1. февруари 1903 г., тѣкмо въ деня когато Софийското македоно-одринско дружество щѣше да реализира заема отъ 400,000 лева и сумата щѣше да внесе въ касата на Комитета, правителството турна рѣка на ВМОК и на всички македоно-одрински дружества въ България, закри и конфискува всички тѣхни имоти, материали и ценности, които намѣри на лице у тѣхъ, като арестува и настъ — членовете на Комитета.

Враждебното, обаче, дѣржане на българското правителство спрѣмо тѣкмѣното въстание, както и разтурянето на македоно-одринската организация въ България не дадоха очакванитѣ резултати. Въпрѣки голѣмитѣ спѣнки, революционното движение въ Македония се развиваше съ бѣрзъ темпъ и на Илинденъ революцията бѣ обявена отъ върха „Победоносецъ“ надъ с. Смилево, Битолско. А това

движение, разтурянето на македоно-одринските организации, арестуването на настъ — членовете на ВМОК не можа да попрѣчи и да спре движението и въ България. Благодарение на това, че по-голямата часть отъ чиновниците по всички ведомства бѣха членове на македоно-одринските дружества безъ огледъ на мѣсторождение, наредданията на правителството, явни и тайни, не се изпълняваха и, като така, не постигаха своята цель. Нашите другари, съратници въ София и въ цѣла България, следъ нашето арестуване продължиха нашето дѣло тайно, бавно, разбира се, но все пакъ съ успѣхъ. Дадени бѣха тайни писмени нареддания до приятелите въ провинцията, на които се съобщаваше какво да правятъ при създаденото положение. Пъкъ и азъ, незаловенъ още отъ властта, дегизиранъ, тайно цѣлъ месецъ обикаляхъ дружес-

ства и въ тайни заседания давахъ освѣтление по положението въ Македония и въ България, като едновременно упътвахъ дейцитѣ върху бѫдещата тѣхна дѣйностъ. Споредъ писменитѣ и устни мои нареджания, всички бойни материали се изпращаха на адресъ: Брата Иванови — София, търговци съ оржия; паричнитѣ записи на адресъ: Георги Георговъ, директоръ на дружеството „Ню-Йоркъ“; материали, писма, доброволци на адресъ: Петъръ К. Бъндевъ, ул. Леге, магазинъ „Охридъ“, сѫщо и до Якимъ Балевъ, „Ломски ханъ“ — София и до Христо Георгиевъ, гостилиница „Балканъ“ — София.

Съ настѫпването на пролѣтъта, многобройни

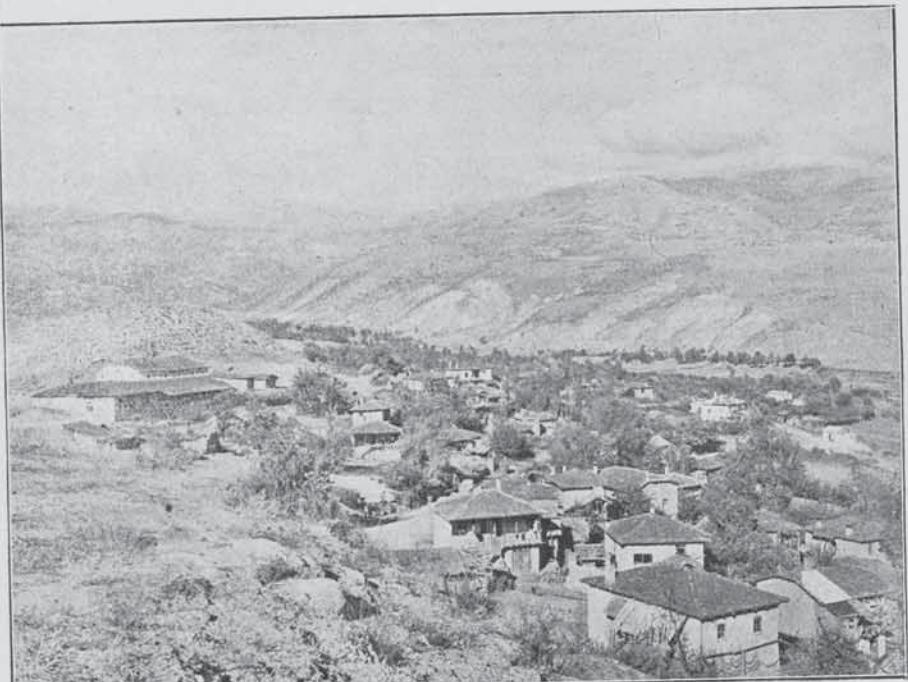
Друга една вечеръ, хора отъ турска легация, ведно съ българска стража, пазѣха пѣтицата за с. Драгалевци, презъ дето щѣха да минатъ нощемъ коли и файтони съ материали и маса доброволци. Обаче, комитетската полиция навреме забеляза това и всичко внимателно и неусѣтно се наосчи по други пѣтици за с. Симеоново.

Разбира се, членоветѣ на правителството и преданитѣ нему подведомствени органи страшно се ядосваха, негодуваха и заплашваха, когато се научаваха за заминаването на нѣкой отрядъ, но тѣ бѣха безсилни да се борятъ срещу себе си, срещу вѣри на македонскоо дѣло служители.

Веднажъ отрядътъ на войводата Христо Саракиновъ, пѣтувайки за Македония, изъ височинитѣ около Радомиръ бива настигнатъ отъ потера — стражари. Слѣдъ една изкус на маневра, Саракиновъ успѣва да плени потерата, да я обезоржжи и вѣрже и така я закарва до турска граница, отдето я освобождава и връща назадъ безъ оржие, като за взетото ѝ оржие издава разписка за оправдание предъ началстното ѝ.

Нѣкои отъ тия отряди бидоха разбити въ Македония отъ турцитѣ, преди да стигнатъ на своето мѣсто назначение.

Когато пѣкъ на Илинденъ 1903 г. революцията бѣ обявена въ Македония и Одринско, родолюбивото чувство у македоно-одринската емиграция и това у всички българи бѣ въ своята апогея. София, седалището на ВМОК, гъмжеше отъ доброволци. Ние, членоветѣ на Комитета, освободени отъ затвора, поради

Грѣдъ Свети Врачъ.

доброволчески отряди бѣха сформировани нощно време и тайно въ околностите на София: въ с. Драгалевци — въ кръчмата на Иванъ Настевъ; въ кръчмата на с. Симеоново; въ вилата на Григоръ Карагюлевъ, между Княжево и Павлово; въ водениците около Павлово и Бояна и другаде.

Тия отряди, снабдени съ храна за 2—3 дена, въ тѣмни зори, водени отъ опитни куриери, презъ Витоша и тайни горски пѣтеки, стигаха на границата и навлизаха въ Македония, за да увеличаватъ тамъ кадрите на мѣстните революционни чети.

По нѣкога, ревностни полицаи узинаваха кога и де ще се сформирова отрядътъ и наредиха за заставянето на хората и материалитѣ.

Но, предани на дѣлото, други полицаи ни предупреждаваха своевременно и работата или се отлагаше, или пѣкъ се отправяше въ друга посока, на друго мѣсто. Веднажъ полицията успѣ да влѣзе въ диритѣ на единъ отрядъ край София. Обаче, насоченитѣ срещу полицията наганти и бомби, както и направеното изявление на доброволцитѣ, че за тѣхъ е безразлично де ще мрать зарадъ Македония, дали въ Турция или въ България, отбиваха охотата на полицията да се разправя съ такива опасни и решителни хора и тя се връщаше въ града, крийки за станалото.

прекратяването на възбуденитѣ срещу нась обвинения, отъ тѣмни зори до тѣмна вечеръ, посрѣщахме доброволцитѣ и съ особени бележки, на групи и по единично, кои като работници, кои като туристи и пѣтици, по разни пѣтици ги отправяхме на съборните населени погранични пунктове: Кюстендиль, Гюешево, Дупница, с. Рила, Рилския манастиръ, Самоковъ и другаде и оттамъ комитетските делегати ги отправяха съ куриери въ непристижните високи планински лабиринти край турска граница, дето бѣ скътано и здраво пазено комитетското оржие и всичко необходимо за екипирането на доброволческиятѣ отряди.

Най-сетне, когато всичко по-важно бѣ пригответо, ние — членоветѣ на Комитета, предъ върховните интереси на Македония, свихме нашето върховистко знаме и презъ м. августъ с. г. заминахме съ доброволческиятѣ отряди за Македония и тамъ, подъ знамето на ВМОРО, воювахме за нейната свобода.

Въстанието на организираното македонско население отъ отсамъ Вардаръ, дето бѣха съсрѣдоточени и доброволческиятѣ отряди отъ България, бѣ прогласено на 14. септември 1903 г. и стихна едва къмъ срѣдата на м. ноември с. г.

Г. Ив. Бѣлевъ

Секула Христовъ Ораовдolski (Велешки войвода)

Следъ Илинденското въстание, особено въ 1904 година, когато въ Поръчието се загнѣзди нелегалната сила на сръбската пропаганда, Азотъ стана символъ на смъртта и гробница на стотици буйни и ентузиазирани младежи, придошли отъ всички краища, гдето се чува българска речь, да се борятъ срещу домогванията на пропагандата, която се силѣше, чрезъ злато и куршумъ, да посърбява населението. Въ борбата съ четитѣ на пропагандата и нейния естественъ съюзникъ, турската войска, Бабунията стана Голгота за стотици беззаветно предани борци, които се изкачваха по стръмните ѹ синури и намираха своя жизненъ край. Едни падаха, други прииждаха, но всички умираха съ една единствена мисъль, какъ по-скоро да се унищожи сръбската пропаганда. Поръчието, съ своите буйни гори и балкани, стана добъръ приятъ за ренегата Григоръ Соколовъ-Лялевъ и другаритѣ му, които отъ него създадоха главна база на пропагандата. Последната, поради невежеството на селската маса, намѣри почва въ той край, обаче, хищниятъ погледъ на пропагандата се бѣ спрѣль на Бабуна планина и Азотъ ѹ стана прицелна точка. Последната, за да постигне своите цели, почна да предлага на учителите, свещениците и по-влиятелните селяни въ той край месечни заплати, за да станатъ нейни агенти. Мнозина отъ по-будните организации деятели се намираха предъ алтернативата: или да приематъ, срещу злато, да станатъ агенти на пропагандата, или да останатъ непокварени членове на ВМРО и умратъ, като македонски българи. Тѣ съ твърдостъ и достойнство запазиха своята честь и име и, впоследствие, паднаха отъ куршумите на пропагандата.

Следъ като попъ Чура стана агентъ на пропагандата, неговиятъ племенникъ Секула, който бѣше съвършено младъ момъкъ, възмутенъ отъ гняжната роля на вуйка си, напушта с. Ораовдоль и става четникъ въ четата на Велешкия войвода Стефанъ Димитровъ.

Секула е роденъ въ с. Ораовдоль — Азотъ (Велешка околия) презъ 1880 година. Той взема най-активно участие въ следните сражения и акции:

1. Въ сражението при пещерата „Яворотъ“, между селата Бистрица и Црешново, Велешко, на 15. април 1905 г., съ четата на сръбоманина Тренко;

2. Въ сражението въ „Оръшки ливади“, край с. Оръше, Велешко, на 6. май 1905 г., съ четата на сръбоманина Григоръ Соколовъ-Лялевъ, въ което сражение падна убитъ войводата Стефанъ Димитровъ;

3. Въ сражението въ с. Степанци, на 18. юни 1905 г., между организационната чета на Панчо Константиновъ съ сръбските чети;

4. Въ сражението на върха „Мукось“, презъ м. юни 1905 г., между организационната чета на Панчо Константиновъ съ сръбските чети;

5. Секула, заедно съ Дачо Йотовъ и Велко Попадийски, изпълни смъртната присъда върху своя вуйко попъ Чура въ с. Ораовдоль, който бѣше единъ отъ дейните агенти на пропагандата;

6. Въ сражението при с. Крапа, Поръчието, на 6. августъ 1905 г., между четите на Панчо Константиновъ, Иванъ Наумовъ — Алябака и дяконъ Евстатий и четите на сръбската пропаганда;

7. Въ сражението въ с. Оръше, Велешко, на 24. септември 1905 г., между четите на Панчо Кон-

стантиновъ и Иванъ Наумовъ — Алябака съ четите на сръбската пропаганда;

8. Въ сражението на Велешката чета на Панчо Константиновъ и Скопската на Боби Стойчевъ на 18. април 1906 г., съ трихиляденъ турски аскеръ въ манастира „Свети Иванъ“ при с. Вѣтърско;

9. Въ сражението въ с. Крапа, Поръчието, изпълването на селото отъ четите на Панчо Константиновъ и Гого Ацевъ;

10. Въ сражението на мѣстността „Куртовъ камъкъ“, надъ село Папрадище, на 25. юни 1906 г., съ сръбските чети, въ което сражение падна убитъ войводите Панчо Константиновъ и Гого Ацевъ;

11. Въ сражението презъ м. декември 1906 г., между войводата Велко Попадийски и турска чета при с. Попадия — Велешко;

12. Въ сражението между Велешката чета и сръбската чета при с. Смиловци, на 28. януари 1907 г.:

13. Въ сражението при пещерата „Яворотъ“, на Великденъ 1907 год., съ сръбската чета, дето падна убитъ сръбскиятъ войвода Тренко;

14. Въ сражението между Велешката чета и четата на Тано Николовъ съ турски аскеръ въ Никодимския балканъ, на 20. май 1907 година;

15. Въ сражението при „Попадийски чукари“ и „Ножотъ“, на 14. юлий 1907 година.

Въ есента на 1907 година Секула става районен войвода въ Азотъ.

Следъ хуриета той се прибира съ семейството си въ България, къдете се отдае на миренъ трудъ. Обаче, събитията въ неговия роденъ край се развиваха така, че, макаръ и изтощенъ отъ преумора, наложи му се да напусне работата си и да замине. Презъ 1911 година Секула замина като Велешки войвода.

Поради настъпилитѣ „приятелски“ връзки между правителствата на България и Сърбия, които вече се готвиха за сключването на съюзъ за война противъ турската империя, сръбските чети, по нареддане отъ Бълградъ, почватъ да търсятъ разбирателство съ организационната чета. По поводъ на това „разбирателство“, войводата Секула получава писмо отъ сръбския войвода Никола Омо-

рански, да се срещнатъ въ с. Мокрани и уредятъ миролюбиво нѣкои недоразумения. Секула, неподозирателно готовата му засада, отива на исканата му среща, обаче, ренегатътъ Омoranски поставя засада и обстреля четата. Секула, макаръ и тежко раненъ, сполучва да отиде въ с. Бистрица, където почва да се лѣкува. На шестия денъ следъ раняването му, на 18. януари 1912 година (Атанасовденъ), поради предателство отъ агентътъ на пропагандата, турска потера напада с. Бистрица и убива тежко ранения войвода Секула.

Така завърши Секула своя жизненъ край, запазвайки родъ и честь, бранейки своя край отъ посърбяване цѣли 8 години, като даде всичко за народа, което можеше да даде единъ скроменъ ратникъ.

Стефанъ Аврамовъ.

Четата на войводата Никола Гърковъ.

Какъ, кѫде и кога умрѣ войводата Мичманъ Тодоръ Саевъ

Къмъ края на м. януари 1903 година, мичманъ Тодоръ Саевъ ми каза: „Образувамъ чета. Ти ще додешъ съ мене, ще инспектираме Горно-Джумайския, Малешевския, Петричкия и Струмишкия райони, следъ това ще минемъ презъ Пирина въ Разлога и тамъ ще чакаме сигнала за общото въстание. Ще додатъ съ мене все стари четници. Ще бѫдатъ: подпоручикъ Настевъ, знаменосецъ Спиро Недѣлковъ, Александъръ Кралевъ, Йорданъ Недѣлковъ, Кюрчията и други около 15 души мои земляци“.

Съгласихъ се.

На 31. януари, когато се получи фамознатаnota отъ руския пълномощенъ министъръ Бахматьевъ отъ Виена за разтурянето на комитетитѣ, срещахме се съ Саева при гарата. Каза ми: „спасявай се както можешъ и чакай нареддане“. Отговорихъ му, че довечера заминавамъ за Пловдивъ и му дадохъ адреса си.

Тогавашното сервилено правителство на голъмия „балкански дипломатъ“, Д-ръ Стоянъ Даневъ, разтури комитетитѣ, разгони и интернира всички

дейци, които не успяха да се укрият и организира контрашайки за охрана на границата от минаване на чети. Към 17. февруари получихъ телеграма да заминам за Дупница при Тома Златковъ, братъ на покойния войвода Дончо Златковъ. Тръгнахъ веднага за Дупница, откъдето ме отправиха към Кадинъ мостъ, южно отъ който въ гората се организираше четата. Следъ 2 дни тръгнахме към границата. Въ с. Църварица ни пресрещнаха правителствените контрашайки и поискаха да ни повърнатъ. Но като видяхъ, че не ще се пошегуваме съ тъхъ, оставиха ни свободно да заминемъ. Стигнахме къмъ обядъ въ граничните махали на с. Вѣтренъ, откъдето ни предстоеше да преминемъ границата презъ Черната скала. Дойдоха при насъ граничните войници и ни съобщиха, че границата се силно охранява, има пусни (засади) и тръбвало много внимателно да се движимъ. Поискахме да се срещнемъ съ граничния офицеръ, но войниците казаха, че е много изпълнителенъ и понеже имали строго наредждане да пазят границата да не преминаватъ чети, усъмниха се, че ще улесни минаването ни. Въпреки това, поискахме да се срещнемъ съ него. Повикаха го войниците въ квартираната, дето бѣхме съ Саевъ, подпоручикъ Настевъ и още трима четници. Стаята бѣше пълна съ оръжие, а на пода единъ грамаденъ купъ патрони, съ които пълниахме пачки и ги раздавахме на четниците. При влизането си въ стаята, граничниятъ офицеръ, поручикъ Константиновъ, се спрѣ на вратата въ двоумение: да изпълни ли служебния си дългъ или да се покори на патриотичното си чувство. Помъгла нѣколко минути, докато Саевъ го извади отъ тая мисъль.

— И ние сме български офицери, каза му мичманъ Саевъ, а вие се намирате предъ свършенъ фактъ. За насъ връщане назадъ нѣма — и безъ ваше съдействие ние ще минемъ, а да ни издадете недопускамъ, че може да го стори единъ български офицеръ.

— Да — каза той, но какво искате отъ мене?

— Ще се преоблечемъ въ селски дрехи като търговци на овце и, придружени отъ васъ и нѣколко войници, ще навлѣземъ презъ границата, за да огледаме засадите и разположението на турските постове и застави.

— Добре — отговори поручикъ Константиновъ.

Веднага Саевъ, Настевъ и единъ четникъ, който служеше за куриеръ, се преоблекоха, минаха границата, срещнаха се съ турския граниченъ офицеръ и войници и следъ единъ часъ се завърнаха. Вечерта, подпомогнати и отъ граничните войници, преминахме границата по най-лошия пунктъ — Черната скала, необезпокоявани отъ никого, край селата Звегоръ, Трѣботище и Изтевникъ. Минахме Брѣгалница източно отъ Царево-село и поехме къмъ върха Голакъ. По причина на дългия пътъ, почти осъмнахме въ пътъ. На разсъмване заваля слабъ снѣжецъ, който издаде диритъ ни. Спрѣхме да денуваме въ една овчарска колиба. Но утрото не бѣ така щастливо както нощта. Часовоятъ не бѣше още изкарал единъ часъ, ето че додоха да ни съобщатъ, че четири турци, придружени отъ ловджийски кучета, идатъ по диритъ ни. Докато станемъ и се приберемъ, пропукаха пушките между часовоя и турцитъ. Саевъ даде наредждане на подпоручикъ Настевъ да поведе четата по възводно къмъ върха „Чавкитъ“ и съ всички сили да преваримъ турцитъ и да го заемемъ ние. Въ четири

възводни вериги, като последната задържаше напора на турцитъ, първите три бързо настѫпваха къмъ върха и, така редувайки се, възводоветъ подъ градъ курсуми, къмъ 10 часа сутринта, съ 10 минути изпреварихме турската колона отъ Царево-село и първи заехме върха и се настанихме въ готовитъ турски засади на силно укрепения връхъ. За половинъ часъ, обаче, бидохме заобиколени отъ голѣми пѣлчища войски и башибозукъ отъ цѣлия Пѣянецъ, на брой около 4,000 души. Четата бѣше разпределена така: въ лѣвия флангъ подпоручикъ Настевъ, въ центъра Александъръ Кралевъ, Йорданъ Недѣлковъ и Кюрчията, а на дѣсния флангъ, на

най-високото място — Саевъ, попъ Серафимъ и азъ. Започна се стремителна атака отъ всички страни, но биде веднага отбита съ залповъ огънь отъ наша страна, който разколеба турцитъ и тъ се оттеглиха по-надалечъ и започнаха да ни обстреляватъ съ ужасенъ пушеченъ огънь. Отъ силната стрелба на хубавитъ маузерови пушки плющъха скалитъ и градъ отъ парчета камъни започна да ни обсипва. Отъ курсумите бѣхме добре защитени отъ скалитъ, но търпѣхме голѣми поражения отъ парчетата камъни, които се трошеха отъ силната стрелба и почнаха да ни раняватъ: ослѣпиха другаря ни Божилъ Бранковъ, раниха Саева въ главата и почнаха да раняватъ наредъ почти всички четници. Понеже ранитъ ни не бѣха тежки, лухътъ на четата бѣше силно повишенъ. Взаимните закачки и псуви съ турбите не престанаха презъ цѣлия денъ. Не престанаха сѫщо пѣснитъ, поддържани отъ центъра на Александъръ Кралевъ. Като видяхъ турцитъ, че ние стоимъ твърдо на позициите, къмъ 4 часа следъ пладне, възползвани отъ падналата мъгла, предприеха обща атака по цѣлата линия. Закрити отъ мъглата, тъ замълчаха по едно време; за мигъ, обаче, мъглата се видяла и предъ насъ се открила страшна гледка: цѣлата мѣстностъ почервенияла отъ фесове. Засвириха трѣбите и настѫпваха въ атака по цѣлата линия. Тогава Саевъ изкомандува за бомбитъ. И отъ

трите страни веднага зафучаха 5—6 бомби, раздаде се оглушителен тръсъкъ, придружень отъ нѣколко залпа и едно мощно ура, които накараха турцитѣ да ударятъ на бѣгъ и се оттеглиха къмъ гората. До вечерта вече не настъпиха на атака, а останаха да продължаватъ стрелбата и обграждането ни. До късно вечерта адската канонада не престана. Къмъ 8 часа вечерта Саевъ даде нареддане да намалимъ огъня, за да помислятъ турцитѣ, че сме претърпѣли голѣми поражения. Каза ми да взема ослѣпъли Божилъ Бранковъ и единъ по-тежко раненъ четникъ, да ги отведа долу въ южно направление и отстѫпимъ къмъ долината. Щомъ забележиха турцитѣ малко движение на позицията, усилиха силно стрелбата, но понеже назадъ мѣстността се указа низка, куршумитѣ прехвърляха надъ главитѣ

нения Божилъ Бранковъ за евакуаране въ България и вечерта продължихме пътя къмъ селата Разловци—Митрошинци. Следъ двудневенъ походъ въ вътрешността на Малешевския балканъ, срещнахме четата на войводата Илия Карабиберовъ. Нѣма да описвамъ маршрута на четата, а ще спомена само, че обиколихме Малешевския, Струмишкия и Петричкия райони, събрахме всички мѣстни чети на Дѣдо Кутруля, Атанасъ Умлянинъ, Петре Уже, Коста Поповъ, а на 20. мартъ доде при настъпътъ на четата си въ гората на с. Егumenецъ и легендарниятъ войвода Алексо Поройлията. Тукъ се направи общъ съветъ и дадоха се на всички войводи необходимитѣ инструкции. Алексо си замина за Бѣласица, а ние на 24. мартъ вечерта вкупомъ заминахме за с. Горна Рибница — последниятъ пунктъ отъ обиколката ни по дѣсния бѣгъ на р. Струма. Оттукъ проектирахме да диримъ бродъ, за да минемъ Струма и презъ Пирин да се озовемъ въ Разлога.

На 25. мартъ, на Благовещение, останахме да денуваме въ с. Горна - Рибница. Денът бѣше хубавъ, пролѣтенъ, слънчевъ. На селския мегданъ бѣше излѣзо цѣлото село и тамъ се извиаха кръшни хора. Играхме и ние, всрѣдъ общата радост на селянитѣ, до късно вечерта. Вечерта се прибрахме въ квартиритѣ си и почнахме да се стѣгаме за пътъ за сутринята. Почистихме оржието си и попълнихме запаса отъ патрони. Вечерта ни съобщиха, че едно турско отдѣление отъ 40—50 души отъ квартируващия аскеръ въ с. Брѣзница се движи по селата и иде къмъ насъ.

Съкровено желание наше бѣше да пресрещнемъ нѣкое та-

Зимна гледка отъ една планина въ Азотъ.

ни. Сѫщевременно четата откри по-сilenъ огънь, за да отвлече вниманието къмъ себе си. По такъвъ начинъ ние излѣзохме отъ кръга на огъня и като повървѣхме 400—500 крачки, спрѣхме се, за да почакаме четата. Следъ половинътъ, мълчаливо цѣлата чета напусна позицията, но не всички останаха незабелязани; нѣколко души попаднаха въ засадитѣ и при отстѫплението паднаха убити двама души и ранени трима. Презъ дена паднаха убити въ лѣвия флангъ други двама души. Тукъ загина знаменосецътъ на четата, красавецъ Спиро Недѣлковъ отъ Тетово.

Така завърши това първо и ужасно сражение на четата на Тодоръ Саева на 22. февруари 1903 г., при което паднаха 86 турци и повече отъ 140 ранени, а четата даде 4 убити четници.

Каналтъ презъ Черната-скала—Голакъ бѣше най-лошия, защото преходътъ е много дълъгъ, за-крито мѣсто изъ пътя нѣма никдже и четитѣ се издаватъ. Тукъ загина въ сѫщата година презъ м. юни Дебърскиятъ войвода Максимъ Неновъ отъ Рѣканското село Трѣсанче съ цѣлата си чета. Следъ двучасово пѫтуване презъ нощта, останахме да нощуваме въ гората на открито. Сутринята запалихме огънь, пратихме куриери въ с. Разловци, донесоха ни храна, превързахме раненитѣ, предадохме ра-

кова турско отдѣление, да го унищожимъ и да му вземемъ оржието. Защото всички имахме голѣма слабостъ къмъ турските маузерки, главно заради бездимнитѣ имъ патрони. Веднага решихме да имъ устроимъ засада. Въпрѣки нашата голѣма самоувѣреностъ въ успѣха, Саевъ го налегна сутринята едно предчувствие. „Сънувахъ, каза той, единъ лошъ сънъ и се съмнявамъ въ успѣха на акцията, която предприемаме. Въ всѣки случай, ще напуснемъ селото и започвайте да се изтегляте съ четата нагоре. Подпоручикъ Настевъ ще поеме ржководството на сражението, а вие, Александъръ Кралевъ, и Йорданъ Недѣлковъ отидете напредъ, а азъ ще остана въ ариергардъ съ мѣстнитѣ чети“. Потеглихме по едно дере нагоре по лѣвия склонъ на дола и излѣзохме на единъ хребетъ. Вървейки нагоре, чухме задъ насъ, че пропукаха 4 пушки. Безъ да обрнемъ внимание на това, ние продължихме пътя нагоре и щомъ стигнахме хребета, забелязахме отдѣсно, отъ къмъ с. Брѣзница, че се задаватъ турски вериги, но не 30—40 души, както ни казаха, а почти цѣла дружина. Залегнахме и почнахме престрелка. Пристигнаха и други четници и се започна сражението, но нѣкакъ си вяло, безъ планъ и ентузиазъмъ; почувствува се липсата на силната ржка, която да

обедини усилията и да даде планъ на действията. Войводи имаше много, но *войводата* не бѣше на поста си: пилци без квачка; тѣло без глава.

Презъ време на сражението съобщиха ми да се върна назадъ по пътя, откъдето дойдохме, че мичманът биль раненъ. Връщамъ се назадъ и на около 500 крачки въ дерето срѣщамъ Саева каченъ на коня на дѣдь Кутруля, воденъ отъ него и крепенъ отъ Кюрчията, бледенъ и изтощенъ. „Моля ви се, извика той, убийте ме, за да не се мѫча повече; азъ свѣршвамъ“. Свалихме го отъ коня, съблекохме го и, за голѣмо наше огорчение, констатирахме печалния фактъ, че е тежко раненъ. Куршумът бѣше го удариъ отзадъ въ кръста отдѣсно, преминалъ презъ ко рема и излѣзълъ отпредъ, като пробилъ 4 пачки съ патрони и металическото копче на мундира. Раната бѣше смъртоносна. Отъ кървавия поносъ, който има, разбра той, разбрахме и ние, че чревата му сѫ разкъсаны. Това окончателно отчая и него и настъ. Почна силно да настоява да го убиемъ, за да не се измѣжва. Но коя е онай ржка, която би посегнала на най-любимия и уважаемъ човѣкъ отъ четата?!... Решихме, съ цената на всичко, да го носимъ съ настъ, доколкото и докѫдете можемъ и, ако уцѣлѣе, докато преминемъ границата, добре, ако ли не, каквото Богъ даде. Превързахъ го добре, качихме го на коня и по сѫщото дере, въ тиль на сражаващата се чета, изкачихме се на върха къмъ с. Клепало. Болкитъ му, обаче, се усилиха много, не можеше да стои на коня и ставаше нужда да го сваляме често за почивка и за подкрепа на силитъ му. Полека-лека едва вечеръта прехвърлихме хребета и къмъ 9 часа стигнахме въ с. Клепало. Четата презъ цѣлия денъ води сражение, безъ, обаче, да даде жертви. Свалихме мичмана въ една кѫща и една родолюбива македонка отвори сандъкъ си и ни даде единъ цѣлъ топъ домашно

тъкано платно, съ което го превързахме добре, направихме една носилка и следъ малка почивка, на разсъмване, потеглихме къмъ бабешките колиби. Стигнахме до Доленските колиби и се отбихме въ гората, за да престоимъ и починемъ. Запалихме огънъ, но започна да вали силенъ дъждъ, който изгаси огънъ.

Силните болки, засилени отъ студа, почнаха отново да измѣжватъ мичмана и ние се принудихме да се приберемъ въ една колиба. Запалихме силенъ огънъ, положихме го край огъня, но силитъ му почнаха бѣрже да го напуштатъ; краятъ наблизаваше. Всички ние, събрани около него и сподавени отъ скръбъ, чакахме развязката. Саевъ по жела да му сваримъ едно кафе; сварихме го. Азъ го подигнахъ, за да го изпие, но неможа. Агонията настъпи. Успѣ само да каже: „Дѣлото не е свѣршено“ и свѣрши — той издѣхна. Нѣма тѣга притисна гърлата ни, всички мълкомъ се простиахме съ любимия си вождъ. Сковахме следъ това единъ сандъкъ, изкопахме гробъ предъ колибата и тамъ погребахме незабравимия ни войвода, мичманъ Тодоръ Саевъ.

При Доленските колиби, проче, въ мѣстността Орѣшецъ, почива тоя свиденъ синъ на многострадална Македония. Надъ гроба му посадихме единъ орѣхъ, който, сега казватъ, станалъ голѣмо дѣрво — паметникъ за уковѣчаване паметта на тоя славенъ герой.

Така загина на 23. мартъ 1903 год. незабравимиятъ и любимъ отъ всички мичманъ Тодоръ Саевъ. Който е ималъ случай да се запознае съ него и да работи съ него, никога нѣма да забрави неговата блага усмивка и кротъкъ погледъ. Като войвода, той бѣше образецъ на храбростъ, хладно-кръвие, справедливостъ и скромностъ.

Йорданъ Ивановъ.

Аvedисъ Ахаронянъ
(Харипъ)

Ч а в о

(Посвещава се отъ преводача на Мара Бунева)

Нея вечеръ Ванското езеро приличаше на капнала отъ умора красавица. Изтѣгайки се лениво и сладострастно между своите брѣгове, дишайки тихо и безъмълно и прикривайки чаровната си голота отъ любопитните погледи на закачливите и заядливи звезди — то се готвѣше да заспи. За да предотврати досадата, която му причиняваха мъглите, които се виеха надъ него и го затуляха, то бѣше се покрило съ гѣстия вуаль на нощната тѣмнини. Нито тѣмнината, обаче, нито мъглите можеха да попрѣчатъ на звездите да вършатъ дяволската си игра. Тѣ, много на брой, напуснали кѫтищата на своето свѣтло царство, бѣха долетѣли и бѣха кацнали върху синята му повърхност. И го гледаха съ трептящи си очи. Когато вечернякътъ го залюляваше и го обсипваше съ цѣлувки, звездите, подобни на голи деца, полѣти съ студена вода, тръпваха въ водата и отлъчваха отъ нея сребристи струи. Или се размѣсваша съ вълните, съ които, подобно на деца — заговорници, тайнствено си шушнѣха и шепнѣха. А вълните, сблѣсквайки се едини и други и гонейки се безцѣлно, се сбѣзицласкаха къмъ брѣговете, гдето, при общъ, единодушенъ, шуменъ и среброзвученъ смѣхъ, откриваха на цѣлия свѣтъ тайните, които дотогава криеха. Презъ това време, оковрѣстните планини съ своите тѣмни и тайнствени очи, които не тръпваха и предъ

най-страшните бури, наблюдаваха и следѣха вълшебната игра на вълните и звездите.

Едно идеално съчетание на всичко природно царѣще презъ нея вечеръ; всичко бѣше величествено и пленително.

Но, защо въ това безподобно умиrottворение на природата и въ това божествено нейно съчетание нѣмаше своя дѣлъ крайезерското село Ах...? Едни отъ жителите му, подобно на заврѣщащи се къмъ своите гробове преследвани видения, бѣгаха панически презъ тия или ония улици и изчезваха. Други, прибѣгвайки отъ едни кѫщи въ други, скачайки отъ едни стрехи надъ други и прескачайки кѫщи и оборни стени, излизаха на полето, гдето презъ трапища, изъ вади, низъ камънаци, край развалини, ту пълзяйки, ту изправяйки се, блуждаеха като луди, криеха се, пакъ се явяваха и изчезваха, бѣгайки. Цѣлото село се огъваше, гърчеше и тресѣше отъ ужасъ. И кучетата, даже, бѣха неспокойни: тѣ лаеха безредно и безобразно и виеха жално съ устремени къмъ небето муцуни. Всички кѫщи бѣха потънали въ мракъ — никѫде свѣтлина не се виждаше. Само тукъ-таме се мѣрката изъ улици съ нѣкакви човѣшки фигури съ запалени вошченици, които догонваха бѣгачите и които потъваха и изчезваха въ всепогълщащата тѣмнини. Кучетата продължаваха да лаятъ и чо-

въшките сънки продължаваха да се движат и изчезватъ...

По тия зловещи часове, две човешки фигури бързо-бързо се отправяха към бръга на езерото. Нагледъ, каточели, бъха две жени: едната—възрастна, висока и съ мъжествени движения, а другата—млада и съ нѣжна снага. За моментъ, тѣ се спрѣха предъ една риболовна лодка.

— Плашишъ ли се отъ водата? — запита възрастната, шепнишкомъ.

бръга, порейки бързо-бързо заспалитъ езерски вълни.

* * *

Кои бѣха тия две таинствени жени? Едната отъ тѣхъ—високата—бѣше Чаво отъ Тухъ, а другата—младата—бѣше нейната снаха, милата Хехинара. Кой не познаваше въ селото Ах... Чаво—мъжествената жена, съ мургавото и изсъхнало лице и съ дълбоките, черни, сериозни и злобни очи? Едно набито око лесно можеше да открие въ лицето

Нашето Бъломорско пристанище Кавала, снето отъ птичи полетъ.

Младата, вмѣсто отговоръ, заклати главата си и даде да се разбере, че не се плаши.

— Качвала ли си се на лодка другъ путь?

— Да.

— Можешъ ли да гребешъ?

Отговорътъ на младата бѣше отрицателенъ.

— А можешъ ли да управлявашъ кормилото?

Младата, пакъ се клатена на глава, отговори, че може.

— Тогава влизай бързо въ лодката и си заеми мястото. Отъ всичко, което може да ни сполети, това е най-доброто. Намъ ни оставя или онова, или това—и посочи съ рѣката си първо небето и после езерото.

Тѣ влѣзнаха въ лодката. Младата жена пипна кормилото, а възрастната пипна греблата и подкараха лодката, която почна да се отдалечава отъ

и и въ очите ѝ признацитъ на недоволството, гнѣва и отмѣстителността. Когато Чаво се разгневѣше, надъ носа ѝ, между косматите ї вежди и въ двата крайни жгли на устните ѝ се очертаваха зловещи брѣчки. Тогава Чаво ставаше страшна и не бѣше лесно да се приказва съ нея. Тя ходѣше винаги съ вирната глава, съ опната снага и стягаше съ твърди крачки — въ нея имаше нѣщо мъжествено. Що е женска работа и женски трудъ, тя не знаеше—игла съ рѣка не похващаще. Въ замѣна на това, тя винаги придръжаваше мѣжа си въ риболова. Въ нейните рѣце греблата на лодката бѣха играчки—тя гребѣше смѣло, самоувѣрено и безъ страхъ. А що е страхъ, Чаво не познаваше. Всички се плащаха отъ погледа ѝ, отъ езика ѝ и отъ гнѣва ѝ. Най-страшна бѣше тя за мѣжа си, който нищо не смѣеше да предприеме безъ нейно

знание и съгласие. Това най-добре го знаеха селяните и затова го назоваха Чавония Вартанъ. И никой не считаше това прозвище за унизително; не го считаше за такова и самият Вартанъ.

Тъ имаха единъ синъ, който още отъ малъкъ придрожаваше баща си и майка си при ловитбата на риба. Когато, обаче, той надхвърли ръстъ и го ожениха, тогава Чаво го предаде на мъжа си, за да работятъ заедно, а тя и снаха ѝ се прибраха въ къщи. Вартанъ тръбаше да брани сина си отъ страшните езерски изненади и отъ въчната опасност отъ езерските вълни, а Чаво тръбаше да брани честта на огнището си и на снаха си отъ хорските изкушения, съблазни и посъгалелства. Нима и животът не е едно голъмо езеро!... Чаво еднакво познаваше и езерото съ неговите подводни скали и бездни и живота съ неговите главоломни подхлъзвания и позорни падения.

Вече никой не виждаше Чаво и снаха ѝ нито въ езерото, нито по улиците. Суровата свекърва ни за минута не оставяше снаха си сама и свободна. Хехинара, за нещастие на Чаво, бъше красива. За такава я считаха даже и тия, които не бъха я виждали. Тя бъше доведена отъ едно крайезерско село — три часа далечъ, и оттамъ идваше слухът за нейната красота. Прокомърния надзоръ, подъ който тя бъше поставена, ставаше вече досаденъ за съседите и тѣ починаха да подиграватъ свекърва ѝ. Свекърва ѝ, обаче, не се обиждаше и отминаваше мълкомъ тия подигравки.

— Приказвайте си вие, каквото искате — отговаряше тя на съседите си; азъ си зная работата. Азъ познавамъ и мѫжетъ и женитъ. Всички сѫ една стока. За мене мѫжетъ сѫ псета. Предъ тѣхните очи винаги се мѣркать женски кошули; за тѣхъ чуждите жени винаги сѫ покрасиви и по-гиздави. И очите имъ винаги сѫ устремени къмъ тѣхъ... Ето защо, разсѫждавайки така, тя бъше толкова строга къмъ снаха си и така бдеша надъ нея.

Така или инакъ, за добро ли, за зло ли — тѣ си живѣхе заедно и си пазѣха главите.

Единъ денъ, внезапно, огнището на Чаво почернѣ. Мѫжътъ ѝ и синътъ ѝ, отишли на риболовъ, не се върнаха вече. Тѣ станали жертва на езерските бури. На идния денъ труповете имъ

били намѣрени на брѣга, изхвърлени отъ вълните. Ударътъ бѣше страшенъ. Дветѣ жени, забрадени съ черно, потънаха въ тѣга. Чаво плака, ала не се сломи. Бръките между веждите ѝ и въ крайните жгли на устните ѝ не изчезнаха. Тя стана още по-страшна. Бавно завладявящата я бедностъ я

Петъръ Кирпичевъ

И двамата сѫ родени въ родолюбивия градъ Сливенъ. И двамата бѣха четници въ четата на Битолския въвода Георги Сугаревъ. Като такива, тѣ се бориха съ изумителна храброст и беззаветна любовъ за каузата на поробена Македония. Изтощенъ отъ суровия четнически животъ, Петъръ Кирпичевъ почина въ родния си градъ, а Димитъръ Миховъ, на 24. мартъ 1906 година, падна убиъ, заедно съ войводата си и съ съчетниците си, при Битолското село Паралово. Да бѫде вѣчна паметта имъ!

Димитъръ Миховъ

направи и по-зла, и по-жестокосърдечна, и по-голъма човѣконенавистница. Вече тя не приказваше съ никого, не спорѣше съ никого и не проклинаше никого. Къмъ снаха си, обаче, безъ да отслаби ни на косъмъ бдението си надъ нея, тя удвои нѣжността си и грижитъ си. Очите си направи на четири, за да запази честта ѝ, докато излѣзне

новият ѝ късметъ. Хехинара, подчинена на своята свекърва и на жестоката си сѫдба, очакваше търпеливо своето второ щастие.

Така прекарвала своите черни дни двете опечалени жени.

* * *

Въ селото Ах... и тоя път събириха данъци. Кой бѣше тоя път, едвали и Господъ знаеше. Таксидаритъ всичко бѣха отнесли: и покъщнина, и дрехи, и котли, и добитъкъ. Оставаше да разрушатъ още къщите. Побоища, убийства, посегане на семеяна честь, отвлечане на жени и моми — всичко бѣше се изиспало като молния надъ селото. Хората бѣгаха, женитъ и момитъ се криеха, селото горѣше.

Единъ денъ бръктиятъ на Чаво бѣха се подули като молнеоносни облаци.

— Какво да правя и кѫде да се деня?... — говорѣше тя на себе си. — Какво да дамъ на заптийтъ, когато нахлуятъ въ къщи?...

Напразно тя търсѣше по всички търсѣше по всички жги на къщата си нѣщо, за да го даде на таксидаря, та да предотврати идването му въ къщи. Нищо не можа да намѣри. Оставаше ѝ само едно — да спаси честта на снаха си.

Стѣмни се. Когато се мръкна, шумъ се разнесе отъ съседната къща. Тамъ бѣше нахлула таксидарътъ съ десетина заптии. Чаво скокна, изкачи се на стрѣхата и надникна въ съседната къща. Сцената, която видѣ, бѣше ужасна: таксидарътъ и заптийтъ измъчваха стопанина, децата плачеха, а стопанката, скрита покрай една стена, хълцаше тихо.

— Нѣмамъ! Богъ ми е свидетель, че нѣмамъ!... — молѣше се бедниятъ стопанинъ. Вземете всичко, каквото намѣрите, но не ме убивайте... Знаите, че има Богъ, който гледа отгоре...

— Щомъ нѣмашъ нищо, ще вземемъ жена ти — каза коравосърдечниятъ таксидаръ.

Когато децата чуха това, нададоха сърдцераздирателни писъци, избѣгаха при майка си и увиснаха на полигътъ ѝ. Тя и тѣ заридаха. Заптийтъ се раздвижиша...

Чаво не дочака да види останалото. Тя бѣрзо се върна въ къщи, хвана за рѣжката снаха си и заедно съ нея излѣзоха навънъ. Прескачайки стени и стобори и прекосвайки дворища, тѣ успѣха да стигнатъ до брѣга на езерото. И сега съ лодка бѣгаха къмъ бащината къща на Хехинара, на другия брѣгъ на езерото.

— Ухуу... Прѣсть да покрие тая черна моя глава... Дойде напасть и почерни огнището ми. Това не ми стигаше, ами трѣбаше сега да поднеса на мръснитъ поганци и честта на снаха си.... Проклетъ да бѫде тоя свѣтъ.... Да се провали и да се изравни съ дѣното на земята... Нощно време данъци да събирайтъ!... Какво не видѣ бѣдната моя глава!...

Така говорѣше, въ себе си, Чаво, когато лодката се отдалечаваше отъ брѣга.

— Хехинаро, ще те предамъ или на бащината ти къща, или на езерото. Тамъ ще намѣришъ покровители, а тукъ ще намѣришъ мѫжа си. О, Ахтамаръ!* на тебе се надѣвамъ и тебе призовавамъ!

Хехинара мѣлчеше. И безъ това тя много малко приказваше съ свекърва си.

* Ахтамаръ е името на най-голѣмия островъ въ Ванско езеро. Въ него сѫ били скривалищата и свѣрталищата на арменските борци противъ турската тирания.

Греблата плискаха, лодката плаваше, вълните шумѣха, а звездитѣ блестѣха. Езерото бѣше тихо и вечернякътъ благоприятенъ. Чаво, спокойна, продѣлжаваше да гребе смѣло. Неспокойна бѣше Хехинара. Тя ту гледаше греблата, ту се обрѣщаше назадъ, за да види брѣговетъ и селото, отътуде се отдалечаваша. Личеше, че се плаши и отъ езерото, и отъ тѣмнината, и отъ враговетъ.

* * *

Вече бѣха се отдалечили доста отъ брѣга, когато Хехинара хвѣрли погледъ на назадъ и тръпна. Тя шумно скръши рѣче и съ това привлече вниманието на свекърва си. Тя видѣ освѣтлена лодка, която се отдалечаваше отъ брѣга и се движеше къмъ тѣхъ. Видѣ я и Чаво, но нищо не каза. Усили само гребенето — лодката почна да лети. Спасителниятъ брѣгъ, обаче, бѣше още много да лѣчи. И двете жени почнаха да се заглеждатъ по-често къмъ селото, а освѣтлената лодка все повече и повече ги доближаваше.

— Преследватъ ни! — казаха си двете жени.

— О, света Богородице! — промърмори Чаво и загреба по-силно. Силитѣ и, обаче, почнаха да я напускатъ.

Хехинара съ ужасъ виждаше, какъ тѣхната лодка се движи вече бавно и какъ освѣтлената лодка продѣлжаваше да ги преследва тѣй, както вѣлцитѣ преследватъ жертвите си.

Умората побеждаваше Чаво. За моментъ, тя изпусна греблата, за да се отмори и пакъ загреба. Но напразно — лодката едва се вървѣше, а освѣтлената лодка все повече и повече ги доближаваше. Вече се чуваше и шумътъ отъ греблата ѝ.

Чаво се убеди, че ония, които ги преследватъ, сѫ турци. Инѣкъ, кои биха се решили по тоя начинъ да се скитатъ по езерото. Тя реши да насочи лодката къмъ езерските бездни, взимайки предвидъ всички опасности. Внезапно, обаче, противъ вѣтъръ ѝ попрѣчи и лодката се намѣри пакъ на открито езеро. Тамъ ги застигна освѣтлената лодка съ залостилиятъ се въ нея хищни вѣлци.

— Кои сте вие? — запита заптийтъ.

Отговоръ не последва. Чаво не знаеше, какво става съ нея.

Всрѣдъ общия вой на заптийтъ, двете лодки се съединиха.

— Това е тя, избѣгалата птичка — каза единиятъ отъ заптийтъ. — Видѣ ли, Хасанъ, че азъ правъ бѣхъ, като казахъ, че тѣ сѫ на езерото? Алахъ ми е свидетель за това. Опитаха се да избѣгатъ, ала не успѣха; дяволътъ ги върза.

— Да хвѣрлимъ старата гарга въ езерото, а да вземемъ съ насъ само пъдпѣдъка — отвѣрна Хасанъ.

— Това не е наша работа. Таксидарътъ каза, да му ги заведемъ и двете — каза първиятъ заптия.

— Каточели не можемъ да му кажемъ, че старата отъ страхъ сама се хвѣрли въ езерото — добави Хасанъ.

— Много е неприятно да гледашъ, какъ се дави стара жена — каза третъ заптия.

Чаво, седнала спокойно, слушаше разговоритъ, а Хехинара, паднала ничкомъ, плачеше и трепрѣвѣ.

Подиръ малко заптийтъ се отправиха обратно за селото, водейки съ себе си двете жени. Чаво

бъха я поставили сама на челната страна на лодката, а Хехинара бъха я взели между себе си, на задната страна.

— Какъ се е решила тая дърта вещица да бъга посръдъ нощ през езерото? — каза единъ отъ заптийтѣ. Вървайте ме, ако не ме бъше страхъ отъ таксилдаря, бихъ я убилъ. Азъ, по такъвъ чакъ, не бихъ се решилъ да пътувамъ по езерото.

— Такива сѫ тѣ гяуритѣ — се обади вторъ

сложи ржката си върху шията на Хехинара, а другъ дърпаща главата ѝ, за да ѝ открие лицето.

Чаво, следъ това, нищо не виждаше — очите ѝ бъха съвършено потъмнѣли. По едно време, тя внезапно стана, хвана съ дветѣ сѫ ржце челната часть на лодката, спусна се въ езерото и съ всичката си сила дръпна лодката надъ себе си, на надолу, къмъ езерското дъно.

И викаше: езеро, езеро, погълни и нас!

Четнишки скривалища и позиции до Леринското село Горничево.

заптия. Хубавото нѣщо или въ езерото го хвърлятъ, или на псетата го даватъ, само и само да не падне въ нашитѣ ржце.

— Много е красива! — добави сѫщиятъ заптия.

— Че е красива, това таксилдарътъ знае — отвърна първиятъ. Инѣкъ, той не би на изправилъ да я гонимъ по такова време изъ езерото. Той още тая зарань бъше решилъ да отиде въ кѫщата имъ през нощта, когато спятъ.

— Слушай ти, дърта вещице — обърна се Хасанъ къмъ Чаво — я ми кажи, кѫде водѣше невѣстата?

Чаво нищо не отговори. Тя и нищо не чу. Тя само мислѣше. По едно време заптийтѣ съвсемъ я пренебрегнаха и забравиха.

Вече лодката приближаваше брѣга. Чаво виждаше огньове по него. Личеше, че тамъ ги чакатъ..

— Не посѣгайте! — извика по едно време, като ужилена, Чаво, когато видѣ, че единъ отъ заптийтѣ

лодката се наклони точно надъ главата ѝ, хлътна и моментално потъна. Водата се раздвижи и развълнува. Чу се плѣськъ и шумъ. Чуха се и пистици на давящи се хора. И следъ това всичко замърка — спокойствието отново се въззари надъ повръхността на езерото.

Езерското дъно стана обща гробница и на жертвите, и на палачите...

* * *

Звездитѣ отново заблестѣха и кацнаха надъ синята повръхност на езерото, а околовръстнитѣ планини, съ своите тъмни и тайнствени очи, продължаваха да следятъ и наблюдаватъ вълшебната игра на вълните и звездитѣ.

Човѣкътъ само бъше, който внасяше смутъ въ омайността на природата. Той, съ своето престъпление, сквернѣше лицето на земята.

А земята, срамувайки се отъ небето, затуляше лицето си съвуала на ношната тъмнина.

Спиро Джеровъ - Македонски (1835—1868 години).

Спиро Джеровъ-Македонски е роден във гр. Битоля през 1835 год. от заможни родители. Той от младини проявява душевните качества на дъдца си Спиридана, водител на въстанието във Битолско и обесен във Битоля на „Гравъ-пазаръ“ във 1822 год. Спиро, проче, питаеше грозна омраза към турците, които по тази причина също го преследвали, искайки да го убият; затова той е бил принуден да напусне Македония и е отпътувал за Цариградъ, Атина, Смирна, Кайро, Александрия и Критъ, където взема такова живо участие във критското въстание през 1862 год., щото най-възторжено го възпроизвъдат, като легендарен герой, историците Киприянъ Робертъ и Спириданъ Трикупъсъ въ своята „История на современна Гърция“.

След свършката на критското въстание, Спиро напуска Критъ и се връща във Битоля. Съпридобитата вече опитност и пламенна страсть, той организира въстанието, което, според заловения от турците списък, обгръща, освен цяла Битоля и 83 села на Битолско, още и Леринско, Ресенско и Охридско. Чети, подъ личното водителство на Джерова, също правили нощи набъги и нападения на турски села, едно от които е и нападанието на голъмото турско село Кажани, паметно по смълчане и изпълнение. Организирането вървяло също голъмо въодушевление и успѣшино, докато гръцкият владика Венедиктъ предаде движението на турците. Това предателство на Венедикта повдигна цяла бура от негодувания и Битолчани до единъ бѣха решили да прогърнатъ униатството, ако патриаршията не бѣше прибръзала да махне отъ Битоля владиката. Спиро, проче, бива осъденъ на смърть чрезъ обесване и се очаквало потвърждението на присъдата отъ Цариградъ, за да се тури тя въ изпълнение. Тогава майка му и по-голъмият му братъ заминаватъ за Цариградъ и тамъ, чрезъ голъми подкупи и влияния, сполучиха не само да отмънятъ присъдата, но и да издействуватъ неговото освобождение. Спиро биде освободенъ, обаче, вследствие на 5 годишния строгъ тъмниченъ затворъ и носене на тежки вериги, той е бил боленъ тѣломъ. Духът му, обаче, е бил здравъ-чиличенъ. Домашнитъ му, за да го отклонятъ отъ опасните му намѣрения за ново въстание, принуждаватъ го да се ожени. Но стоянето на Спиро във Битоля било вече невъзможно и той заминава презъ 1867 г. за Сърбия — Бѣлградъ, където славата му за битолският и критският му подвиги се носеха отдавна. Той бива повиканъ отъ князъ Михаилъ Обретеновъ.

новича, който му повѣрилъ особена почетна длъжност. По това именно време (вижъ книгата на Панайотъ Хитовъ: „21 годишно пътуване по Стара планина“, издание 1872 год.) идватъ нарочно отъ Букурещъ въ Бѣлградъ Стефанъ Караджата и Хаджи Димитъръ да молятъ Спиро да вземе участие въ тѣхната чета, която била готова да мине Дунава и Спиро се съгласи, защото преследваше само величието на общото отечество — цѣлокупна България, която болезнено обичаше и за която, както се знае, отдаде всичките си сили, сърдце и животъ.

Въ списъка на тая чета, който е напечатанъ въ сѫщата книга на Панайотъ Хитовъ, Спиро фигурира трети по редъ, следъ Караджата и Хаджи Димитъръ. Спиро, по своята опитност, е фактическият водител на четата. Единъ търтъ останалитъ живи четници казали, че всички гледали на него съ страхопочитание. Когато салътъ (лодката) съ четата доближила българския брѣгъ, Спиро прѣвъ скочилъ на сухо и изтеглилъ сала до самия брѣгъ, за да слѣзътъ и другите. При скачането, камата му паднала въ Дунава и това било взето отъ четата за лошо предзнаменование.

Както е известно, още въ първите сражения Стефанъ Караджата е падналъ тежко раненъ въ пленъ и много отъ четниците също прѣснали. Спиро сполучилъ да сгрупира една голъма част отъ четата и сражения, заедно съ Хаджи Димитъръ стигнали до всѣкажде отъ всѣкажде отъ Бузлуджа, където, заградили турски потери, на 17. юли 1868 година биватъ убити заедно съ всички свои другари.

Спиро Джеровъ е една отъ голъмите фигури на революционното движение противъ турското иго и единъ отъ рѣдките борци, които също дали най-скажания даръ — живота — въ борбата за освобождението на общото ни отечество България. Той е единъ отъ първите пътеводители, които посочи пътя на народното пробуждане и положи основите за действие на поробения македонски народъ.

Описание на борческия животъ на Спиро сръщаме, освенъ въ „21 годишно пътуване по Стара планина“ отъ Панайотъ Хитовъ, още и въ трагедията отъ нашия народенъ поетъ Иванъ Вазовъ „Стефанъ Караджа“, където Спиро е централната личност. Въ „Хъшове“ Иванъ Вазовъ ни дава само идеалния, но не и историческия типъ на тогавашния хъшъ.

Спиро, по своята умѣлостъ да организира и ръководи, ще си остане родоначалникъ на революционното движение.

Елизавета Д. Пажева.

**Българско цвекло,
Български въглища,
Български превозъ и
Български трудъ
ДАВАТЬ**

Българска мъстна захаръ

Тя не само не вреди на организма, а го ползува. И колкото повече се консумира, толкова по-голъма е ползата отъ нея.

Италиянска и Българска Търговска Банка

ул. Леге, 2. – СОФИЯ – ул. Леге, 2.

Капиталъ: Лева 40.000.000.—

Резерви: „ 12.000.000.—

Телеграфически адресъ: БУЛКОМНТЪ

Телефони: 1-27, 10-55 и 14-72

КЛОНОВЕ:

ВАРНА, БУРГАСЪ И ПЛОВДИВЪ

ОСНОВАНА ОТЪ БАНКА КОМЕРЧИАЛЕ ИТАЛИЯНА – МИЛАНО

Капиталъ: Итал. Лири 700.000.000.—

Резерви: „ „ 540.000.000.—

ВСЪКАКЪВЪ ВИДЪ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

СЛУЖБА – СЕЙФЪ

**Продажба и изплащане на „Травелеръ Шексъ“
отъ Банка Комерциале Италияна.**